

w ramach uczelni powstał specjalny obszar badawczy w dziedzinie badań historycznych.

4. Zabytki – najważniejszym zabytkiem M. jest katedra St. Paulus; pierwsza, 3-nawowa bazylika powstała 805, w XI-XII w. od pd. dobudowano do niej nowy korpus zniszczony 1197 podczas pożaru miasta; 1225 rozpoczęto budowę nowej świątyni, którą konsekrowano 1265; powstała wówczas got. bazylika z 2-wieżową fasadą zach., 2 transeptami, chórem z obejściem i wieńcem kaplic.; w kruchcie zachowały się rzeźby z 1230-50, uchodzące za najbardziej reprezentatywny przykład monumentalnej XIII-wiecznej rzeźby niem.; na uwagę zasługują też astron. zegar z 1540 zachowany wewnątrz katedry oraz epitafia z XVI-XVIII w.; do najstarszych budowli sakr. w M. należą: rom. kościół St. Mauritiz (ok. 1100), zdewastowany przez anabaptystów i po ich usunięciu odbudowany; Apostelkirche (obecnie ewang.), halowy, 2-nawowy (wzniesiony ok. 1280 pod wezwaniem St. Katherine jako kościół klasztorny franciszkanów konwentualnych – minorytów); z końca XII w. pochodzi kościół St. Ludger, 3-nawowa, rom. budowla halowa z chórem z ok. XV w., a z ok. 1200 kościół St. Servati halowy, 3-nawowy z chórem z pocz. XVI w.; między 1340 a 1346 powstał halowy kościół Liebfrauen, 3-nawowy, z bogato rzeźbionym portalem, który został częściowo zniszczony w czasie powstania anabaptystów; w prezbiterium znajduje się drewniana *Pieta* z 1470, rzeźba *Anna Samotrzecia* (1730) i chrzcielnica z 1720; późnogot. kościół St. Lamberti (1375-ok. 1450) został ufundowany przez kupców dla obywateli miasta niższego stanu i miał stanowić przeciwwagę dla katedry, przeznaczonej dla arystokracji; ciekawym przykładem niem. manieryzmu jest pojez. kościół St. Petri z 1590-97, ceglana, 3-nawowa bazylika z emporami bez transeptu; 1745-53 zbudowano centr. kościół St. Clemens, z wnętrzem utrzymanym w stylu późnego baroku i rokoka, wzniesiony wg projektu J.K. Schlauna, uchodzi on za najważniejszą barok. budowlę sakralną pn. Niemiec; autorstwa tego samego architekta jest dawny pałac biskupi, obecnie siedziba uniwersytetu; za przykład średniowiecznego budownictwa świeckiego służy ratusz (ok. 1200, rozbudowany w XIV w.), w którym podpisano pokój westfalski. W M. istnieje Bibelmuseum M. der Universität M., gdzie znajduje się m.in. najmniejsza *Biblia* świata.

Der Dom zu M., Mr 1983; H.E. Kubach, *Deutsche Dome des Mittelalters*, Königstein im Taunus 1984; W. Ribhegge, *Geschichte der Universität M. Europa in Westfalen*, Mr 1985; Ch. Gellinek, *Stadtkultur und Kulturstadt M.*, Kō 1990; H. Duchhardt, *Städte und Minder – Universitäten. Ein Beitrag zur westfälisch-rheinischen Institutionen – und Bildungsgeschichte des 19. Jahrhunderts*, w: *Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in M.*, Kō 1993, 143-156; K. Hengst, *Kritik von Stadt und Ständen an den Universitätsprivilegien für M. 1626 und 1629*, tamże 127-141; WEPWN XVIII 199-200; W. Damberg, G. Muschiol, *Das Bistum M. Eine illustrierte Geschichte 805-2005*, Mr 2004; E. Gatz, *Bistum M. (Kirchenprovinz Köln)*, w: *Die Bistümer der deutschsprachigen Länder von der Säkularisation bis zur Gegenwart*, Fr 2005, 530-546; M. Römling, *M. Geschichte einer Stadt*, Soest 2006; Ch. Farwick, A. Riese, *Das Münsterbuch. Der Stadtführer*, Mr 2007.

Karin Wawrzynek

MÜNSTER-SCHWARZACH, benedyktyńskie opactwo pod wezw. Chrystusa Zbawiciela w Bawarii.

Opactwo zostało zał. 788 przez Fastradę, żonę ces. Karola Wielkiego, jako jedyny klasztor żeński na obszarze królestwa karolińskiego; po śmierci ostatniej karolińskiej księżniczki Bertę 877 przekazano je benedyktynom z Meringaudshausen; w X w. klasztor został zreformowany wg lotaryńskiej reguły z → Gorze przez opata Ekberta, który założył tam szkołę dla dzieci możnowładców; 1066 nowo wzniesioną świątynię poświęcił bp Würzburga Adalbero; podupadłe w wyniku m.in. pożarów i napadów rabunkowych M. weszło 1480 do kongr. z → Bursfeld; zniszczone 1525 podczas wojny chłopskiej, odzyskało swoją świetność w 2. poł. XVI w. dzięki opatowi Johannesowi Burkhardowi i bpowi Würzburga Juliusowi Echterowi; po wojnie 30-letniej do jego odbudowy przyczynili się opaci: R. Winkel (1646-54), B. Weidenbusch (1654-72; zał. wyższej

szkoły filoz.-teol.) oraz P. Büchs (1672-91); pod koniec XVII w. rozpoczęto przebudowę kościoła i obiektów klasztornych w stylu barok. wg projektu V. Pezaniego (sztukaterię i polichromię wykonał B. Neumann); odnowioną świątynię konsekrował 1743 bp F.K. von Schönborn; 1803 opactwo i dobra klasztorne zostały zsekularyzowane, kościół zaś 1805 sprzedany i sprofanowany, a 1810 całkowicie zniszczony przez pożar; 1825 dobra klasztorne przejął F. Bauer von Oberall, który rozbudował tamtejsze młyny oraz założył fabrykę papieru (funkcjonowała do 1863); 1913 M. zostało przejęte przez benedyktyńską kongregację mis. z → Sankt Ottilien; pierwszy opat P. Vogel przyczynił się do rel. i gosp. odnowy opactwa, m.in. odbudował (1935-38) świątynię klasztorną w stylu rom. wg planów A.J. Bossleta; 1941-45 w obiektach klasztornych znajdował się szpital wojskowy; po II wojnie świat. M. stało się prężnym ośrodkiem religijno-kulturalnym ze szkołą podstawową, Egbert-Gimnazjum, wydawnictwem *Vier Türme* (seria wydawnicza *Münsterschwarzacher Studien*) i drukarnią, warsztatem jubilerskim, centrum rekolekcyjnym oraz ośrodkiem mis. (ok. 60 zakonników pracuje w Afryce, Azji i Ameryce Pd.); zakonnicy zajmują się także działalnością duszpasterską.

H. Weggartner, *Die Abtei M. Eine alte Kulturstätte und ihre neu Aufgabe*, Münsterschwarzach 1930; P. Volk, *Urkunden zur Geschichte der Bursfelder Kongregation*, Bo 1951; E. Stellwag, *Das Ende des alten M.*, Münsterschwarzach 1980; E. Schneider, *Die barocke Benediktinerabteikirche M.*, Neustadt 1984; E. Hochholzer, *Die Benediktinerabteien im Hochstift Würzburg in der Zeit der katholischen Reform (ca. 1550-1618)*, Neustadt 1988; *Magna Gratia. Festschrift zum 50jährigen Weihenjubäum der Abteikirche M.*, 1938-1988, Münsterschwarzach 1992; J. Düring, *Wir weichen nur der Gewalt. Die Mönche von M. im III Reich I-II*, Münsterschwarzach 1997; F. Büll, *Die Grafen vom Castell*, Er 1998; tenże, *LThK VII* (1998³) 535-536.

Mariusz Konieczny

MÜNSTER ANTONI IGNACY bp, ur. 10 VIII 1659 w Głogówku, zm. 11 I 1714 we Wrocławiu, duszpasterz. Podczas studiów na Germanicum w Rzymie, uwieńczonych doktoratem z teologii, przyjął 1685 święcenia kapł.; 1687-92 pracował duszpastersko w Barkowie k. Zmigrodu, gdzie zastąpił jako kaznodzieja; 1692 na mocy prowizji pap. otrzymał godność kanonika kapituły kolegiackiej w Głogówku, a 1694 został jej dziekanem i prob. miejscowej parafii; w tym samym roku od pap. Aleksandra VII uzyskał godność infułata z prawem używania insygniów biskupich; od 1701 był kanonikiem kapituły katedralnej we Wrocławiu, a od 1706 jej kanclerzem; pełnił także funkcję radcy konsystorza biskupiego, nast. oficjała; 1707 został rektorem wrocław. seminarium duch.; 1708 uzyskał nominację na bpa pomocniczego diec. wrocławskiej (tytuł. Madaury), a sakrę biskupią przyjął 20 I 1709; jego gł. zajęciem w diecezji pozostało kierowanie seminarium duch.; 1710 poświęcił kościół Franciszkanów we Wrocławiu (1793 przekazany elżbietankom).

J. Jungnitz, *Die Breslauer Weihbischöfe*, Br 1914, 197-200; H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumns. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung*, Br 1935, 231; HierCat V 252; Nitecki 304.

Józef Swastek

MÜNSTER THOMAS, ur. ok. 1490 w Stolbergu, zm. 27 V 1525 w Görmarze k. Mühlhausen (Turynia), działacz reformacyjny.

W 1506-12 studiował na Wydziale Artium w Lipsku, a nast. we Frankfurcie n. Odrą, gdzie uzyskał tytuł bakałarza i magistra oraz bakałarza teologii; 1513 przyjął święcenia kapł. w Halberstadt; nast. pracował w Brunzwicku oraz we Frose k. Aschersleben; w tym czasie występował przeciwko abpowi Ernestowi z Magdeburga i przystąpił do kręgu bibl. w duchu → devotio moderna, którego celem była duchowa, mor. i społ. odnowa Kościoła; od 1517 kontynuował studia teol. w Wittenberdze; 1519 zastępował kaznodzieję w Jüteborgu, gdzie polemizował z franciszkanami na temat autorytetu pap. oraz krytykował biskupów i zakonników; w tym samym roku został spowiednikiem w klasztorze Cysterek w Beuditz, a 1520 kaznodzieją w Zwickau (najpierw w Marienkirche, a później

MÜNTZER

w Katharinenkirche), gdzie kontynuował krytykę duchowieństwa; 1521 wyjechał do Pragi, a nast. do Jeny, Erfurtu i Weimaru; 1523 został prob. w Allstedt i ożenił się z byłą zakonnicą O. von Gersen; w lokalnej wspólnocie wprowadził język niem. do liturgii Mszy, brewiarza, chrztu, pogrzebu oraz utworzył związek (Ewiger Bund Gottes) dla obrony Ewangelii w walce z Kościołem kat.; 13 VII 1524 wygłosił słynne kazanie do książąt (*Fürstenpredigt*), w którym wezwał ich do opowiedzenia się po stronie reformacji (w rozumieniu własnym) i krytykował nadużycia społ.; w VIII 1524 udał się do Mühlhausen, gdzie jego program reform (tzw. *Elf Artikel*) został odrzucony; nast. przebywał w Norymberdze i Bazylei; w tym czasie spotykał się m.in. z H. Hutem, H. → Denkiem, J. → Oekolampadem, B. → Hubmaierem; angażował się po stronie powstańców w tzw. wojnie chłopskiej, stając się jej gł. ideologiem; 1524 ostatecznie zerwał ze stronnictwem M. → Lutra i 1525 powrócił do Mühlhausen, gdzie przyczynił się do ponownych wyborów do tzw. „wiecznej rady”; swój udział w rozszerzającej się wojnie chłopskiej uznał za dogodną sytuację do realizacji idei stworzenia nowego ładu rel. i społ.; po bitwie pod Frankenhausen 15 V 1525 ujęto go, torturowano i stracono.

Teologia M. zawiera elementy mist., spirytualistyczne, apokalipt. i społ.; wiarę uznawał za działanie Boga w duszy człowieka przez słowo w Duchu Świętym; jest ona tkwiącym w tym świecie „wyższym rozumem”, prawdą, która z uwagi na ograniczoność umysłu ludzkiego może być poznana jedynie przez mądrość; bojaźń Boża powoduje w duszy człowieka „uprzężnięcie” wszystkiego, co przeszkadza dalszemu działaniu Bożemu; wg M. niemożliwy jest stosunek człowieka do Boga ujmowany w kategoriach miłości i relacji synowskiej (natura ludzka kocha tylko siebie); dusza, którą chce Bóg ożywić, musi osiągnąć stan zupełnej pustki przez oczyszczenie się zwł. z chciwości, pychy, trosk i radości ziemskich, aby móc odczuwać głębię Jego działania; pomocą w tym jest lektura *Pisma Świętego*, będącego „zewnętrznym” słowem, które musi się dopełnić słowem „wewnętrznym” i odwrotnie – *verbum internum* potrzebuje kontaktu z *Biblią*, by właściwie mogło działać; uważał, że nie istnieją dobre uczynki, gdyż są – jako ludzkie i ograniczone – pozbawione wszelkich walorów prawdy; dopuszczał praktykę chrztu dzieci (poza niemowlętami) świadomych swej decyzji, uznając chrzest z wody jako zewn. (i niekonieczny) znak całego procesu duchowego, który ma charakter wewn.; krytyce poddał dotychczasową naukę o usprawiedliwieniu jako zbyt kompromisową i niewynikającą z przesłanek bibl.; uznawał rolę czyścica, jako stałego samooznaczania, tłumienia swych pragnień (w odróżnieniu od ascezy) oraz aktywnego działania człowieka w celu osiągnięcia bezpośredniego poznania Boga i Jego prawd; przeszedłszy po 1516 na pozycję antykat., podważał gł. nieomylność papieża (także w kwestiach doktryny), krytykował zakonników i księży.

W poglądach rel.- społ. M. głosił konieczność (nawet przy użyciu siły militarnej) stworzenia na ziemi bezklasowego społeczeństwa, w którym obowiązywałaby zasada kultywowania wspólnoty dóbr i sprawiedliwości; dążył do obalenia polit. i społ. instytucji broniących prywatnych przywilejów; za podstawę życia rel. człowieka uznawał jego aktywną działalność na rzecz społeczeństwa; M. wprowadził (wcześniej niż Luter) język niem. do nabożeństw (*Allstedter Kirchenampt* i *Deutsch-evangelische Messe*, 1523-24); jest autorem nie tylko pierwszej Mszy w języku niem. *Deutsche Messe* (1526), ale też do dziś znanych pieśni rel. (np. *Gott, heiliger Schöpfer aller Stern*).

M. był przedstawicielem tzw. marzycieli (*Schwärmer*) i anabaptystów; nazywano go „teologiem rewolucyj”; widziano w nim skrajnie radykalnego zwolennika nauki Lutra (K. Holl, T. Nipperdey, W. Elliger), późnego przedstawiciela mistyki niem. (H.J. Goertz), przedstawiano jego poglądy teol. w perspektywie Sądu Ostatecznego i apokalipsy (G. Maron, R. Schwarz, G. Seebass); M. określał siebie jako teologa

odwołującego się do postawy prorockiej, widzącego potrzebę zmian zarówno w Kościele, jak i społeczeństwie.

M. jest autorem pism w dialekcie średniowysokoniem. m.in.: *Prager Manifest* (1521), *Von dem gedichteten Glauben* (1523), *Hochverursachte Schutzrede und Antwort wider das geistlose sanflebende Fleisch zu Wittenberg* (1524); dzieła M. krytycznie zebrał, opracował i wydał w serii *Quellen und Forschungen zur Reformationsgeschichte* G. Franz jako *Schriften und Briefe. Kritische Gesamtausgabe* (Gü 1968, wyd. poprawione 1989); ich wybór we współcz. języku niem. przygotowali R. Bentzinger i S. Hoyer (*Schriften, liturgische Texte, Briefe*, B 1990).

E. Bloch, *Thomas M. als Theologe der Revolution*, Mn 1921, F 1963; A. Siemsen, *Zum 400. Todestage von Thomas M. 1525 – 27 Mai 1925*, Zwickau 1925; *Thomas M. Sein Leben und seine Schriften*, Je 1933; O.J. Mehl, *Thomas M. als Bibelübersetzer*, Je 1942; M. Bensing, *Thomas M.*, L 1965, 1975²; H.J. Goertz, *Innere und äussere Ordnung in der Theologie Thomas M.*, Lei 1967; M. Steinmetz, *Das Müntzerbild von Martin Luther bis Friedrich Engels*, B 1971; R. Dismer, *Geschichte, Glaube, Revolution. Zur Schriftaslegung Thomas M. Dysert*, H 1974; K. Honemeyer, *Thomas M. und Martin Luther. Ihr Ringen um die Musik des Gottesdienstes*, B 1974; W. Elliger, *Thomas M. Leben und Werk*, Gö 1975, 1976²; *Der deutsche Bauernkrieg und Thomas M.*, L 1976; *Thomas M.*, Da 1978; K. Ebert, *Thomas M.*, F 1987; H.J. Goertz, *Das Bild Thomas M. in Ost und West*, Han 1988; M. Steinmetz, *Thomas M. Weg nach Allstedt*, B 1988; M. Bubenheimer, *Thomas M. Herkunft und Bildung*, Lei 1989; H.J. Goertz, *Thomas M. Mystiker, Apokalyptiker, Revolutionär*, Mn 1989; *Der Theologe Thomas M.*, Gö 1989; G. Götting, *Prediger für eine gerechte Welt. Beiträge zu Thomas M.*, B 1989; E.W. Gritsch, *Thomas M. A Tragedy of Errors*, Minneapolis 1989; F. Pauli, *M. Stationen einer Empörung*, B 1989; *Prediger für eine gerechte Welt. Zum 500. Geburtstag von Thomas M.*, B 1989; U. Bubenheimer, *Thomas M. (vor 1491-1525). Prediger, Prophet, Bauernkriegsführer*, Böblingen 1990; *Thomas M. Ein streitbarer Held zwischen Mystik und Revolution*, Kar 1990; K. Ebert, *Thomas M. im Urteil der Geschichte. Von Martin Luther bis Ernst Bloch*, Wup 1990; B. Lohse, *Thomas M. in neuer Sicht. M. im Licht der neueren Forschung und die Frage nach dem Ansatz seiner Theologie*, H 1991; D. Heinz, *BBKL VI 329-345* (bibliogr.); G. Seebass, *TRE XXIII 414-436* (bibliogr.); L. Parinetto, *La rivolta del diavolo. Lutero, M. e la rivolta dei contadini in Germania e altri saggi*, Santarcangelo di Romagna 1999; H.J. Goertz, *Ende der Welt und Beginn der Neuzeit. Modernes Zeiterverständnis im „apokalyptischen Saeculum“*, *Thomas M. und Martin Luther*, Mühlhausen 2002; J.T. Maciuszko, *RelEnc VII 188-189*; G. Vogler, *Thomas M. und die Gesellschaft seiner Zeit*, Mühlhausen 2003; G. Armin, *Thomas M. Revolution statt Reformation*, Mb 2004; R.E. McLaughlin, *Apocalypticism and Thomas M.*, *Archiv für Reformationsgeschichte* 95(2004) 98-131; J. Catepoel, *Thomas M. Ein Mystiker als Terrorist*, F 2007.

Paweł Janowski, Stanisław Józef Koza

MUR, konstrukcja wznoszona w celu oddzielenia i zabezpieczenia określonej przestrzeni. Wydzielenie jakiegoś obszaru zakładało jego zabezpieczenie, jeśli był otoczony m. stawał się wyłączony z chaosu, a włączony w porządek; za pomocą m. można było utworzyć przestrzeń magiczną; siła oddziaływania, w przypadku *sacrum*, osiągała największe natężenie w centrum lub na krańcach; zadaniem m. było ograniczać, bronić dostępu i wyjścia; wyorana bruzda, narysowana linia koła czy kwadratu, krąg kamienny pełniły funkcję apotropaiczną; w celu wzmocnienia mocy m. kładziono pod nie ofiary z ludzi lub zwierząt, poświęcano je i umieszczano na nich przedmioty z obszaru *sacrum*, jak relikwie czy obrazy; miały chronić przed demonami i in. złymi siłami, przed profanacją i desakralizacją (np. m. cmentarza); m. świątyni dawały schronienie w niebezpieczeństwie na mocy prawa azylu.

W Biblii opisane są miasta otoczone kilkoma rzędami m., dodatkowo wzmocnianych występami i przyporami; wiele wydarzeń bibl. łączy się z m. miejskim; ciało króla Saula, po jego przegranej batalii i śmierci, powieszono na m. nieprzyjacielskiego miasta Bet-Szean (1 Sm 31,10); m. ograniczający określone miejsce wzbogacano dodatkowo treściami symbolicznymi materiału, z którego był wzniesiony, co jest widoczne zwł. w przypadku m. Niebieskiego Jeruzalem, gdyż jego m. był „wielki a wysoki”, „sto czterdzieści cztery łokcie”, „zbudowany z jaspisu” (Ap 21,12; 17-18), a trwałość i piękno gwarantował mu 12-warstwowy fundament (Ap 21,19).

Po powrocie z niewoli babil. Izraelci starali się odbudować świątynię i zniszczone m. miasta (Ezd 9,9), m. były też znakiem Bożego błogosławieństwa (2 Krn 14,6), symbolem ocalenia (Iz 26,1-2; 60,18); w sensie metaforycznym ogród otoczony m.